

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Divinity Faculty of Recep Tayyip Erdogan University

e-ISSN: 2147-2823

RTEUIFD, December 2020

İbn Ammâr'ın Hayatı, Siyasî Kişiliği ve Haçlılara Karşı Mücadelesi

Ibn 'Ammâr's Life, Political Personality and Struggle against the Crusaders

Erdem ALADA

Diyanet İşleri Başkanlığı
Presidency of Religious Affairs
Rize/Turkey

aladag.erdem25.25@gmail.com

ORCID ID: www.orcid.org/0000-0002-0333-6517

Recep ERKOCAASLAN

Dr., Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üni. İlahiyat Fa., İslam Tarihi Anabilim
Dalı

Asst. Prof., Recep Tayyip Erdoğan Uni. Divinity Faculty, Department of Islamic
History
Rize/Turkey

recep.erkocaaslan@erdogan.edu.tr

ORCID ID: www.orcid.org/0000-0001-9811-5524

Atıf: Alada, Erdem-Erkocaaslan, Recep. "İbn Ammâr'ın Hayatı, Siyasî Kişiliği ve Haçlılara Karşı Mücadelesi". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (2020): 196-223

Doi: <https://doi.org/10.32950/rteuifd.804255>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 25 Temmuz / July 2020

Kabul Tarihi / Accepted: 27 Ekim / October 2020

Yayın Tarihi / Published: 20 Aralık / December 2020

Plagiarism: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. <http://dergipark.org.tr/rteuifd>

Copyright © Published by Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Recep Tayyip Erdogan University, Faculty of Divinity, Rize, 53100 Turkey. All rights reserved

İbn Ammâr'ın Hayatı, Siyasî Kişiliği ve Haçlılara Karşı Mücadelesi¹

Öz: Ammaroğulları 462-502/1070-1109 yılları arasında Trablusşam ve civarında hüküm süren bir ailedir. İbn Ammâr, amcası Emînüddeve Ebû Tâlib tarafından 462/1070 yılında Trablusşam'da kurulan Ammâroğulları Emîrliği'nin son lideri olmuş ve geniş bir alanda hâkimiyet kurmuştur. Küçük bir orduya sahip olan İbn Ammâr, barışsever kişiliği ve üstün zekâsı sayesinde etrafındaki komşularıyla daima olumlu ilişkiler kurmuş ve bu şekilde bağımsızlığını muhafaza etmeye çalışmıştır. İbn Ammâr'ın Trablusşam yönetimini devraldığı dönemde Haçlı Seferleri başlamış ve onun egemenliği altında bulunan topraklar sürekli olarak Haçlılar tarafından işgale maruz kalmıştır. Bu nedenle İbn Ammâr yönetim süresi boyunca hâkim olduğu toprakların işgale uğramaması için Haçlılara karşı büyük mücadeleler vermiştir. İbn Ammâr, Haçlılara karşı mücadele verirken etrafındaki komşu devlet ve emîrliklerden sürekli yardım talebinde bulunmuş ancak Müslümanların kendi içlerindeki siyasî ihtilaflar ve bölünmeler nedeniyle Haçlılara karşı olan mücadelesinde yalnız bırakılmıştır. Çalışmamızda öncelikle İbn Ammâr'ın doğumu, nesebi ve şahsî özellikleri ele alınacak akabinde de Haçlılara karşı mücadelesi incelenecektir. Ayrıca İbn Ammâr'ın halife, sultan ve diğer emîrlere nezdindeki konumu ve onlarla olan münasebetleri de ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslâm tarihi, Ammâroğulları, İbn Ammâr, Haçlı Seferleri, Trablusşam.

Ibn 'Ammâr's Life, Political Personality and Struggle against the Crusaders

Abstract: Banū 'Ammâr is a family that ruled in and around Tripoli between the years 462-502/1070-1109. Ibn 'Ammâr became the last leader of the The Banū 'Ammâr Emirate, which was established by his uncle, Amîn al-Dawla Abū Tâlib, in Tripoli in 462/1070, and he dominated over a wide area. Having a small army, Ibn 'Ammâr always established positive relations with his neighbors thanks to his peaceful personality and superior intelligence, and thus tried to maintain his independence. When Ibn 'Ammâr took over the Tripoli administration, the Crusades started and the lands under his rule were constantly occupied by the Crusaders. For this reason, Ibn 'Ammâr struggled against the Crusaders to prevent the occupation of the lands he had dominated during his rule. While fighting against the Crusaders, Ibn 'Ammâr constantly asked for help from the neighboring states and emirates, but he was left alone in the struggle against the Crusaders due to the political conflicts and divisions within the Muslims. In our study, first of all, the birth of Ibn 'Ammâr, his parental and personal characteristics will be discussed, and then his struggle against the Crusaders will be examined. In addition, the position of Ibn 'Ammâr in the eye of the caliph, sultan and other emeers and his relations with them will also be revealed.

Key Words: History of Islam, the Banū 'Ammâr, Ibn 'Ammâr, Crusades, Tripoli.

ابن عمّار؛ سيرته وسياسته وصراعه مع الصليبيين

المُلخَص: بنو عمّار هي عائلة حكمت طرابلس الشام وما حولها بين 462-502/1070-1109. ابن عمّار كان الأمير الأخير لدولة بني عمّار التي تأسست بأسدي عمّه أمين الدولة أبي طالب في طرابلس الشام سنة 462 هجريًا، وكانت منطقة نفوذه واسعة. فهو بجنده الصغير لكن بتوجّهه المُستالم ودهائه أنشأ علاقات طيبة دائما مع من حوله وبهذه الطريقة حافظ على استقلاليتّه. عندما تسلّم الحكم ابن عمّار في طرابلس الشام كان الحملات الصليبية متواصلة على الأراضي الواقعة تحت حكمه، لذلك كافح من أجل استقلاله وتخليص أراضيه من الاحتلال الصليبية. وفي صراعه مع الصليبيين بذل جهدا كبيرا واستعان بمن حوله من الدولة والسلاطين لكنه بقي وحيدا في كفاحه بسبب التفرق السياسي والتشتت الذين أصابا المسلمين. يتناول هذا البحث أولا ولادة ابن عمّار، ونسبه ومزايه الشخصية، ثانيا صراعه مع الصليبيين، ومنزلته عند الخليفة والسلاطين والأمراء ومناسباته معهم.

الكلمات المفتاحية: التاريخ الإسلامي، بو عمّار، ابن عمّار، الحملات الصليبية، طرابلس الشام.

¹ Bu çalışma, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Dr. Öğretim Üyesi Recep ERKOCAASLAN danışmanlığında Erdem ALADA tarafından hazırlanan "İbn Ammâr'ın Hayatı ve İslâm Tarihindeki Yeri" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

GİRİŞ

Hz. Peygamber'in Mekke'de insanları İslâm'a davetinden itibaren Müslümanların sayısı gittikçe artmış, bilhassa Hulefâ-i Râşidîn döneminde gerçekleştirilen fetihler sayesinde dünyanın pek çok bölgesinde Müslüman devletler ve onlara tâbi emîrlıklar kurulmuştur. Müslümanlar, kurdukları bu devletler ve emîrlıklar sayesinde İslâm dinini ayakta tutmaya çalışmışlar, topraklarını işgal etmek isteyen hasımlarına karşı daima mücadele içerisinde olmuşlardır.

Tarihte Müslümanlara karşı yapılan en büyük düşmanlık faaliyetlerinden birisi 488-690/1095-1291 yılları arasında gerçekleştirilen Haçlı Seferleridir. İslâm dünyasını derinden sarsan ve dünya tarihinde olumsuz bir iz bırakan Haçlı Seferlerine karşı Müslüman devletler, onlara bağlı emîrlar ve komutanlar büyük mücadele vermişlerdir. Bunlardan biri de 462/1070 yılında Trablusşam² bölgesinde kurulan, Ammâroğulları Emîrliği'nin son emîri Fahrülmülk İbn Ammâr'dır. Fahrülmülk, kontrolü altındaki İslâm beldelerini ele geçirmeyi ve oralarda haçlı kontlukları kurmayı amaçlayan Haçlılara karşı büyük mücadeleler vermiş ve haçlı saldırılarını bertaraf etmeye çalışmıştır.

Trablusşam gibi önemli bir coğrafyayı yıllarca Haçlıların işgalinden uzak tutan İbn Ammâr'ın şahsiyetine ve siyasî faaliyetlerine ışık tutulması önem arz etmektedir. Ancak konuyla ilgili literatür değerlendirildiğinde İbn Ammâr'ın hayatı ve siyasî faaliyetlerine yeteri kadar ehemmiyet verilmediği anlaşılmaktadır.³ Bu amaç doğrultusunda çalışmada Haçlılara karşı mücadelenin önemli simalarından biri olan İbn Ammâr'ın kişiliği, siyasî hayatı ve Haçlılara karşı verdiği mücadele ele alınmıştır. Makalenin ana konusu İbn Ammâr olmakla birlikte siyasî hayatının daha iyi anlaşılabilmesi için Ammâroğulları Emîrliği'nin tarihine de kısaca yer verilmiştir. Ayrıca İbn Ammâr'ın Selçuklular ve Fâtımîler başta olmak üzere dönemin büyük devletleri ve emîrlikleriyle olan münasebetlerine de yer verilmiştir.

² Arap kaynaklarında Tarabulus veya Atrabulus olarak zikredilen Trablusşam, Doğu Akdeniz sahilinde, Lübnan'ın kuzey kıyılarında kurulmuş bir şehirdir. bk. Ebü'l-Kâsım Ubeydullâh b. Abdillâh b. Hurdâzbih, *Kitâbü'l-mesâlik ve'l-memâlik* (Beyrût: Dârü'l-Mesâdir, 2007), 77; Ebü'l-Kâsım İbn Havkal en-Nasîbî, *Kitâbü sûreti'l-arz* (Beyrût: Dâru Mektebeti'l-İlâhiyyât, 1996), 153; Hikmet Bek Şerîf, *Târîhu Tarâblusi's-Şâm min akdemi ez-mânihâ ilâ hâzihi'l-eyyâm*, tah. Mûsâ Heddâd Yeken - Mârûn İsâ el-Havrî (Lübnan: Dârü'l-İman, 1987), 11; Cengiz Tomar, "Trablusşam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/292.

³ İbn Ammâr hakkında ülkemizde müstakil bir çalışma bulunmamakla birlikte tespit edebildiğimiz kadariyle Ammâroğulları Emîrliği hakkında da sadece bir çalışma bulunmaktadır. Bk. Nadir Karakuş, "Trablus'ta Bir Emirlik: Benû Ammâr", *İstem Dergisi* 16/31 (2018), 69-85.

1. İbn Ammâr'ın Ammâroğulları Emîrliği'nin Başına Geliş Süreci

İbn Ammâr'ın tam olarak nerede ve ne zaman dünyaya geldiği bilinmemektedir. Ancak onun, aslen Mağrib'li oldukları bilinen ve Arapça kaynaklarda Benû Ammâr olarak adlandırılan aileye mensup olduğu zikredilmektedir.⁴ Ailenin, Fâtımî halifelerinden Muiz-Lidînillâh'ın 361/972 yılında Mağrib'den Kâhire'ye göç etmesi sırasında halife ile beraber Kâhire civarına gelip yerleştiği kaydedilmiştir.⁵

İbn Ammâr'ın nesebi, Ebû Alî Fahrülmülk Ammâr b. Muhammed b. Hasan b. Ammâr el-Kâdî şeklindedir.⁶ İbn Ammâr'a Fahrülmülk lâkabının tam olarak ne zaman ve kim tarafından verildiği bilinmemekle beraber kadılık görevlerinde bulunduğu sıralardan itibaren onun bu lâkabı kullandığı görülmektedir.⁷

İbn Ammâr'ın nesebi incelendiğinde dedesi Hasan b. Ammâr'ın Fâtımî hanedanına mensup bir aileden olduğu görülmektedir. Ailenin lideri olduğu anlaşılan Hasan b. Ammâr'ın, Muhammed ve Emînüddevele Ebû Tâlib adında iki oğlunun olduğu, İbn Ammâr'ın ise bunlardan Muhammed b. Hasan'ın oğlu olduğu ifade edilmektedir.⁸ Hasan b. Ammâr'ın büyük bir ailenin reisi olmanın yanı sıra, 386/996 yılında Fâtımî Devleti'nde önemli makamlara getirildiği görülmektedir. Fâtımî Devleti'nde Emînüddevele lakabını alan ilk isim olarak bilinen Hasan b. Ammâr'ın, kadılık görevinde bulunduğu kaydedilmiştir.⁹

⁴ Ebû Muhammed Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdülkâdir b. Muhammed el-Makrîzî, *İttiâzü'l-hunefâ bi ahbâri'l-e'immeti'l-Fâtımiyyîn el-hulefâ*, tah. Muhammed Hilmi Muhammed Ahmed (Kâhire: İhyâi'l-Türâsi'l-İslâmî, 1996), 3/78; Abdülkerim Özeydin, "İbn Ammâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 19/311.

⁵ Makrîzî, *İttiâzü'l-hunefâ*, 3/78; M. Sobernheim, "İbn Ammâr", *Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1967), 5/698; Yılmaz Öztuna, *İslâm Devletleri- Devletler ve Hanedanlar* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996), 1/327; Özeydin, "İbn Ammâr", 19/311.

⁶ Ebû Ya'lâ Hamza b. Esed b. Alî b. Muhammed ed-Dımaşkî et-Temîmî, *Zeylû Târîhi Dımaşk*, tah. Süheyl Zekkâr (Beyrût: Dâru Hasân, 1983), 139; Ebü'l-Hasen İzzeddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-târîh*, tah. Muhammed Yûsuf ed-Dakkâk (Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002), 9/36; Ebü'l-Kâsım Kemâlüddîn Ömer b. Ahmed b. Hibetillâh, *Buğyetü't-taleb fi târihi Haleb*, tah. Süheyl Zekkâr (Beyrût: Dârü'l-Fikir, 2010), 1/4532; Edward Von Zambaur, *Mu'cemü'l-ensâb ve'l-üsrâti'l-hâkimeti fi't-târîhi'l-İslâmî*, tah. Zekî Muhammed Hasan Bek (Beyrût: Dârü'r-Râidü'l-Arabî, 1980), 339; Seyyîd Abdülazîz Sâlim, *Tarâblusü's-Şâm fi't-târîhi'l-İslâmî* (İskenderiye: Müessesetü Şebâbi'l-Câmiati, 1966), 73; Sobernheim, "İbn Ammâr", 5/697.

⁷ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeylû Târîhi Dımaşk*, 139; Makrîzî, *İttiâzü'l-hunefâ*, 3/78; Sâlim, *Tarâblusü's-Şâm*, 69; Üsâme İbn Münkız el-Kinânî eş-Şeyzerî, *Kitâbü'l-i'tibâr*, tah. Abdülkerim el-Eşkar (Beyrût: el-Mektebetü'l-İslâmî, 2003), 175; Muhammed Alî Sallâbî, *Devletü's-Selâçike* (Kâhire: Müessesetü İkrâ, 2006), 491.

⁸ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeylû Târîhi Dımaşk*, 139; Makrîzî, *İttiâzü'l-hunefâ*, 3/78; Sâlim, *Tarâblusü's-Şâm*, 69.

⁹ Makrîzî, *İttiâzü'l-hunefâ*, 3/78; Öztuna, *İslâm Devletleri- Devletler ve Hanedanlar*, 1/327.

Hasan b. Ammâr'ın vefatından sonra oğlu Emînüddevle Ebû Tâlib, Trablusşam'da kadılık görevlerini yürütmeye başladı.¹⁰ Halk nezdinde büyük saygınlığa sahip olduğu anlaşılan Emînüddevle Ebû Tâlib'in, aynı zamanda akıllı, ileri görüşlü ve âlim kişiliğiyle de tanındığı bildirilmiştir.¹¹ Emînüddevle'nin kadılık görevini yerine getirdiği sırada devlet yönetiminde birtakım düzensizliklere ve siyasî anlaşmazlıklara taraf olduğu, bu problemleri dile getirerek mevcut iktidarı ve yöneticileri eleştirdiği ifade edilmiştir. Bununla da yetinmeyip kötü gidişatı engellemek için çözüm arayışları içerisine girdiği belirtilmiştir. O, böyle bir arayış içerisindeyken Trablusşam'ın o zamanki Fâtımî Valisi Muhtârüddevle vefat etti. Muhtârüddevle'nin vefat etmesi, şehirde bir yönetim boşluğu meydana getirdi ve Emînüddevle Ebû Tâlib, şehirdeki bu belirsiz durumu kendi adına fırsata çevirerek Fâtımîlere karşı bağımsızlığını ilan etti. Böylece 462/1070 yılında Trablusşam ve çevresinde Fâtımîlerden bağımsız bir şekilde hüküm sürecektir olan Ammâroğulları adında bir emîrlik kurulmuş oldu.¹²

Ammâroğulları Emîrliği kurulduğu dönemde Cebele ve Tartûs'un gerisindeki, Nusayrî dağlarında Markab ve Kadmûs'ta Benû Muhris, Kehf'de ise Benû Amrûn isminde iki küçük emîrlik hüküm sürüyordu. Ammâroğulları Emîrliği'nin doğusunda ise Efâmiye ve Üsâme b. Münkız'ın yaşadığı Şeyzer Emîrliği bulunuyordu.¹³

Emînüddevle Ebû Tâlib yaklaşık iki yıl süreyle Trablusşam'ı Fâtımîlerden bağımsız olarak yönetmesinin ardından 464/1072 yılında vefat etti.¹⁴

Emînüddevle'nin çocuğu olmadığı için kardeşi Muhammed b. Ammâr'ın çocukları Celâlülmülk b. Ammâr ile Fahrülmülk Ebû Alî İbn Ammâr yönetime talip oldular.¹⁵ Her ikisinin de yönetimi ele geçirmek istemesi sebebiyle aralarında bir iktidar mücadelesi başladı. Yaşanan taht mücadelesi Celâlülmülk b. Ammâr'ın

¹⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 8/392; Ebû Abdillâh İmâdüddîn Muhammed b. Safiyiddîn Muhammed b. Hâmid el-Kâtib el-İsfahânî, *Harîdetü'l-kasr ve cerîdetü'l-asr*, tah. Muhammed Emîn (Dımaşk: el-Matbaatü'l-Hâşimiyye, 1964), 2/7; Sâlim, *Tarâblusü's-Şâm*, 66.

¹¹ Sâlim, *Tarâblusü's-Şâm*, 66.

¹² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 8/392; İsfahânî, *Harîdetü'l-kasr ve cerîdetü'l-asr*, 2/7; Sâlim, *Tarâblusü's-Şâm*, 65; Abdülkerim Özeydın, "Ammâroğulları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 3/76; Çakar, *Doğu Akdeniz Sahilinde Bir Osmanlı Sancağı: Trablus* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2012), 38.

¹³ Karakuş, "Trablus'ta Bir Emirlik: Benû Ammâr", 71.

¹⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 8/392; İsfahânî, *Harîdetü'l-kasr ve cerîdetü'l-asr*, 2/7; Sâlim, *Tarâblusü's-Şâm*, 68; Sobernheim, "İbn Ammâr", 5/697.

¹⁵ Sâlim, *Tarâblusü's-Şâm*, 68; Çakar, *Doğu Akdeniz Sahilinde Bir Osmanlı Sancağı: Trablus*, 38.

lehine sonuçlandı.¹⁶ Celâlülmülk b. Ammâr kardeşine üstün geldikten sonra 464/1072 yılında Ammâroğullarının başına geçerek Trablusşam'ı yönetmeye başladı. Yaklaşık otuz yıl yönetimde kalan Celâlülmülk b. Ammâr, 492/1099 yılında vefat etti. Ardından kardeşi İbn Ammâr yönetime geldi.¹⁷

Ammâroğullarının yeni emîri olarak iktidarı devralan İbn Ammâr, rahat bir yönetim sergileme hususunda kardeşi Celâlülmülk b. Ammâr gibi şanslı olamadı. Çünkü İbn Ammâr yönetimi devraldığına Haçlı Seferleri başlamış, haçlı birlikleri Müslüman beldelerini yağmalamak, yakıp yıkmak ve ele geçirmek için harekete geçmişlerdi.¹⁸ Haçlılar öncelikli olarak İznik'i ve Antakya'yı zapt etmişler, ardından Kudüs'ü ve etrafındaki bölgeleri ele geçirip buralarda haçlı kontlukları kurmayı başarmışlardı. Haçlılar elde ettikleri bu başarılarından sonra Şam sahillerine inip İbn Ammâr'ın hâkimiyetinde olan Trablusşam, Beyrût, Cebele, Arkâ¹⁹ ve etraflarındaki birçok şehri ele geçirmek için harekete geçtiler.²⁰ Haçlılar, hedef ve ideallerine ulaşmak için sık sık bu şehirlere saldırıyorlardı. Bu nedenle İbn Ammâr yönetimi devraldığına Haçlıların işgalci girişimlerine maruz kalmış ve yönetim süresi boyunca bağımsızlık mücadelesi vermiştir.²¹

2. İbn Ammâr'ın Siyasî Kişiliği

2. 1. Barışsever Olması

Kaynaklarda İbn Ammâr'ın daima barışseverliği kendisine şîâr edindiğine ve bu minvâl üzere hareket etmeye çalıştığına özel bir vurgu yapıldığı görülmektedir. Siyasî hayatında izlediği barışçıl politika sayesinde komşu devletlerle iyi ilişkiler

¹⁶ İbnü'l-Esîr, *Târîh*, 8/392; İsfahânî, *Harîdetü'l-kasr ve cerîdetü'l-asr*, 2/7; Sâlim, *Tarâblusü's-Şâm*, 68; Sobernheim, "İbn Ammâr", 5/697.

¹⁷ İsfahânî, *Harîdetü'l-kasr ve cerîdetü'l-asr*, 2/7; Sâlim, *Tarâblusü's-Şâm*, 68; Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed b. Ahmed b. Nizâr, *Târîhu'l-Azîmî*, çev. Ali Sevim. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006), 38; Çakar, *Doğu Akdeniz Sahilinde Bir Osmanlı Sancağı: Trablus*, 38; Sobernheim, "İbn Ammâr", 5/697.

¹⁸ Muhammed Süheyl Takkûs, *Târîhu'l-hurûbi's-salîbiyye* (Beyrût: Dâru'n-Nifâs, 2011), 13; Sallâbî, *Devletü's-Selâçike*, 467; Râşid Erer, *Türklere Karşı Haçlı Seferleri* (İstanbul: Bilgi Yayınları, 1993), 36.

¹⁹ Arkâ şehri Arap kaynaklarında İrkâ olarak zikredilmektedir. bk. Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî, *Mu'cemü'l-büldân* (Beyrût: Dâru Sâdr, 1993), 3/198; Sâlim, *Tarâblusü's-Şâm*, 76.

²⁰ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. Fikret İşıltan (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2008), 2/9; Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri* (İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1997), 49; Sallâbî, *Devletü's-Selâçike*, 476; Abdülhamit Dünder, "Selçuklular ve Trablus'taki Benî Ammâr ile İlişkileri", *Oğuz Türkmen Araştırmaları Dergisi* 2/1(2018), 202.

²¹ Sallâbî, *Devletü's-Selâçike*, 491; İsfahânî, *Harîdetü'l-kasr ve cerîdetü'l-asr*, 2/7; Sobernheim, "İbn Ammâr", 5/697; Birsol Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi* (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2007), 40.

kurmuş ve küçük bir orduya sahip olmasına rağmen büyük bir alana hükmetmiştir.²² Komşu devletlerle yaşadığı problemleri genellikle uzlaşıyla çözmeye çalışan İbn Ammâr, kimi zaman da problemleri öteleme yöntemini mahirane bir şekilde kullanmıştır.²³

İbn Ammâr, bu barışçıl siyasetini düşmanlarına karşı da uygulamıştır. Çünkü düşmanlarına karşı koyabilecek büyük bir güce ve orduya sahip olmadığından dolayı onlarla ters düşmemeyi daha uygun bulmuştur. Haçlılar İbn Ammâr'ın hâkimiyet sahasına yaklaştığında doğrudan savunmaya geçmek yerine, onlara dost gibi yaklaşarak haçlı istilasını engellemeye çalışmıştır. İbn Ammâr'ın Birinci Haçlı Seferi sırasında topraklarına yaklaşan Haçlılara gıda maddesi sağlaması bu politikasının bir ürünüdür. İbn Ammâr böylece haçlı tehlikesini ötelemeyi düşünmüştür. O, izlediği bu politikada kısmen başarılı olmuş, Haçlılar bir müddet onun yönetimi altında bulunan topraklara saldırmamışlardır.²⁴

İbn Ammâr, Kudüs'ün ilk kralı Godefroi'nin ölümünden sonra Kudüs'te tahta oturmak için yola çıkan Urfa Haçlı Kontluğu'nun lideri Kral I. Baudouin'e de aynı şekilde dost görünerek, onunla güzel münasebetler kurma yoluna gitmiş, üstelik ona çeşitli şekillerde yardımda bulunmuştu. Kral I. Baudouin ve emrindeki haçlı birlikleri Trablusşam ve etrafındaki bölgeden ayrılınca İbn Ammâr, onların daha önce ele geçirmiş oldukları Tartûs ve Maraclea şehirlerini geri almıştı.²⁵

İbn Ammâr, Kudüs'e doğru yola çıkan ve Trablusşam'a yaklaşan Kral I. Baudouin'e şehri istilâ etmemesi için bir elçisiyle beraber şarap, bal, ekmek ve et gibi önemli gıda malzemeleri ile altın ve gümüş gibi değerli eşyalar göndermiştir. Ayrıca ona Kudüs yolculuğu esnasında lazım olabilecek birtakım kılavuz bilgileri de elçisi aracılığıyla aktarmıştır. Kral I. Baudouin, İbn Ammâr'ın kendisine dostane

²² Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, tah. Beşşâr Avvâd vd. (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1981), 19/311; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/47; Özaydın "İbn Ammâr", 19/311; Çakar, *Doğu Akdeniz Sahilinde Bir Osmanlı Sancağı: Trablus*, 40; Karakuş, "Trablus'ta Bir Emirlik: Benû Ammâr", 74.

²³ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/47; Özaydın "İbn Ammâr", 19/311; Çakar, *Doğu Akdeniz Sahilinde Bir Osmanlı Sancağı: Trablus*, 40; Karakuş, "Trablus'ta Bir Emirlik: Benû Ammâr", 74.

²⁴ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/47; Çakar, *Doğu Akdeniz Sahilinde Bir Osmanlı Sancağı: Trablus*, 40; Karakuş, "Trablus'ta Bir Emirlik: Benû Ammâr", 74.

²⁵ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/47; Amin Maalouf, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay (İstanbul: Telos Yayınları, 1998), 92; Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 75.

yaklaşımından dolayı İbn Ammâr'a teşekkür etmiş ve Trablusşam'a herhangi bir işgal girişiminde bulunmadan yoluna devam etmiştir.²⁶

2. 2. Mücadeleci Olması

İbn Ammâr'ın en önemli kişisel özelliklerinden birisi de mücadeleci bir yapıya sahip olmasıydı. Özellikle siyasî hayatında kişiliğinin bu yönü ön plana çıkmış, elindeki tüm imkânlar ve alternatifler bitinceye dek mücadele etmekten vazgeçmemiştir.²⁷ Çaresiz kaldığı durumlarda ise komşu devletlerin sultanlarından, halifelerinden ve emîrlerinden yardım istemek suretiyle mücadelesini sürdürmeyi amaçlamıştır.²⁸

İbn Ammâr'ın Haçlılara karşı verdiği mücadele ele alınırken ifade edileceği üzere Ammâr'ın yönetiminin yıkılmasından sonra da İbn Ammâr, Dımaşk'a Atabeg Tuğtegin'in yanına gitmiş ve onunla birlikte hareket etmek suretiyle Haçlılara karşı mücadelesini devam ettirmiştir.²⁹

2. 3. Cesur ve Dirayetli Olması

İbn Ammâr'ın diğer bir özelliği de cesur, ileri görüşlü ve dirayetli bir yönetici olmasıydı.³⁰

Tarihçi ez-Zehebî (öl. 748/1348) *Siyeru alâmi'n-nübelâ* adlı eserinde İbn Ammâr'ın bu özelliklerini şöyle övmektedir:

"O, cesaret, atılganlık, dirayet ve kararlılık hususunda insanların en zekilerinden ve zamanının önde gelenlerinden biriydi. Yönetimi altında olan toprakları beş yıl Haçlılar tarafından muhasara edildi, o ise Haçlılara karşı direnenek onları mağlup etti. Etraftaki meliklere hediyelerle birlikte mektuplar göndererek yardım istemişti. Fakat onlar kendi sorunlarıyla uğraştıklarından ona yardımcı olamadılar."³¹

²⁶ Maalouf, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, 92; krş. Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi* (952-1136) ve Papaz Grigor'un *Zeyli* (1136-1162), çev. Hrant D. Andreasyan (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000), 219-220.

²⁷ İbnü'l-Kalânîsi, *Zeyli Târîhi Dımaşk*, 97-98; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 9/95-96; Sâlim, *Tarâblusü's-Şâm*, 73; Özeydin, "İbn Ammâr", 19/311.

²⁸ İbnü'l-Kalânîsi, *Zeyli Târîhi Dımaşk*, 146; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 9/120; Sâlim, *Tarâblusü's-Şâm*, 73; Ali Sevim ve Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014), 510.

²⁹ İbnü'l-Kalânîsi, *Zeyli Târîhi Dımaşk*, 164-165; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 9/137.

³⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 9/95-96; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 19/311; Sallâbî, *Devletü's-Selâçike*, 491; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/47; Sâlim, *Tarâblusü's-Şâm*, 73.

³¹ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 19/311.

2. 4. Hoşgörülü Olması

İbn Ammâr tüm bu özelliklerinin yanı sıra hoşgörülü ve affedici bir yapıya da sahipti. Onun böyle bir kişiliğe sahip olması siyasî hayatına da yansımıştır. Hem halkına karşı hem de etrafındaki emîrlere, sultanlara ve halifelere karşı hoşgörü siyasetini benimsemiştir. Kimi zaman ise sultanlara ve halifelere hediyeler göndererek onların gönüllerini almaya çalışmıştır.³² Bu uygulamaları sebebiyle sultanlar ve halifeler nazarında önemli bir şahsiyet olarak yer edinmiş ve büyük ikramlara mazhar olmuştur.³³ Haçlılar, Trablusşam'ı kuşattıklarında İbn Ammâr yardım almak için Abbâsî halifesi el-Müstazhir-Billâh'a ve Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'a gittiğinde büyük ilgi görmüş, izzet ve ikramla karşılanmıştır.³⁴

Tarihçi İbnü'l-Esîr (öl. 555/1160) onun hoşgörülü siyasetinden dolayı halife tarafından büyük izzet ve ikramla karşılanışını şöyle anlatmaktadır: "Halife el-Müstazhir-Billâh etrafındaki önemli adamlarını ve devletin yüksek makamlarında olan kişileri İbn Ammâr'ı karşılaması için gönderdi. Halifenin adamları onu en güzel şekilde karşıladı. Geldiğinde ise halifenin misafiri oldu. Halife ona büyük ücretler tahsis ederek yevmiyeler verdi. Sultan Muhammed Tapar da onu en güzel şekilde karşıladı. Sultanlara yapmadığı muameleyi ona yaptı."³⁵

İbnü'l-Esîr, İbn Ammâr'ı bu şekilde övdükten sonra, bu kadar izzet ve ikramla karşılanmasını, onun hoşgörülü olmasının ve Haçlılara karşı yapmış olduğu cihadının bu dünyadaki karşılığı olduğunu, ahiretteki mükâfatının ise daha büyük olacağını dile getirmiştir.³⁶

İbn Ammâr, hoşgörülü oluşu sayesinde sultanlar ve halifeler dışında etrafındaki emîrliklerle münasebetlerinde de hiç beklemediği büyük ikramlar ve hürmetler görmüştü. Haçlılar Trablusşam'ı kuşattıklarında İbn Ammâr, yardım istemek için Dımaşk'ta bulunan Atabeg Tuğtegin'in yanına gitmişti. Dımaşk'a gittiğinde ise orda da Atabeg Tuğtekin onu çok büyük hürmetle karşılamış, şehrin surlarından başka

³² İbnü'l-Kalânîsî, *Zeylû Târîhi Dımaşk*, 161; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 19/311; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 9/120; Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 67.

³³ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeylû Târîhi Dımaşk*, 160-161; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 9/120; İsfahânî, *Harîdetü'l-kasr ve cerîdetü'l-asr*, 2/7; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/51; Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 67.

³⁴ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeylû Târîhi Dımaşk*, 161; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 9/121; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/52; Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 68.

³⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 9/121.

³⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 9/121.

onun için bir de karargâh kurmuştur. Şâm emîrleri ise ona çeşitli hediyeler sunmak suretiyle saygı ve ikramlarını en güzel biçimde ortaya koymuşlardır.³⁷

3. İbn Ammâr'ın Haçlılarla Mücadelesi

Kudüs'ü hâkimiyetleri altına almak isteyen Haçlıların, 488-690/1095-1291 yılları arasında Ortadoğu coğrafyasının büyük kısmına düzenledikleri seferlere Haçlı Seferleri adı verilmektedir.³⁸ “Kutsal toprakları kurtarmak” sloganı altında Avrupalılar tarafından gerçekleştirilen Haçlı Seferleri, aynı zamanda Türklerin Anadolu'dan atılmasını ve Yakın Doğu'nun ele geçirilmesini amaçlayan siyasî ve askerî bir hareketti.³⁹

3. 1. Haçlıların İbn Ammâr'ın Kontrolü Altındaki Yerleri İşgal Etmesi

Papa II. Urban'ın teşvikiyle yola çıkan haçlı orduları ilk olarak Şâban 489/Ağustos 1096 tarihinde Anadolu'ya geçerek Müslümanlarla karşı karşıya geldiler. Avrupa'dan da sürekli takviye alan Haçlılar 3 Rebîülâhir 491/10 Mart 1098 tarihinde Urfa Haçlı Kontluğu'nu, 29 Cemâziyelâhir 491/3 Haziran 1098 tarihinde Antakya Haçlı Prinkepsliğini, 23 Şâban 492/15 Temmuz 1099 tarihinde ise Kudüs Haçlı Krallığı'nı kurmayı başardılar. Haçlıların sonraki hedefi ise Trablusşam'ı ele geçirmektir.⁴⁰

Haçlı liderlerinden Raymond de Saint Gilles, bu hedefe ulaşmak için komutası altındaki birliklerle beraber Maarretünnû'mân'a geldi ve şehri kuşatma altına aldı. Kuşatma uzun süre devam ettiği için şehir halkı Haçlılara teslim olmak zorunda kaldı. Müslümanların teslim olmalarına rağmen Raymond'un komutasındaki haçlı birlikleri şehirde buldukları her şeyi yağmaladılar ve binlerce insanı katlettiler.⁴¹ Bundan sonra Haçlıların yeni hedefi İbn Ammâr'ın kontrolü altındaki Hısnü'l-Ekrâd

³⁷ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeylû Târîhi Dımaşk*, 160-161; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 9/120; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/51; Küçükspahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 67.

³⁸ Hüseyin Memduh, *el-Hurûbu's-salîbiyye fi şimâli Afrika ve eseruha'l-hadâra* (Ummân; Dâru İmâr, 1998), 10; Nesimi Yazıcı, *İlk Türk İslâm Devletleri Tarihi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 231; Arda Deniz ve Koray Kamacı, *Orta Doğu ve Avrupa'nın Sendromu Haçlı Seferleri* (İstanbul: Kültür Sanat Yayıncılık, 2013), 19.

³⁹ Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri* (İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1997), önsöz; Yazıcı, *İlk Türk İslâm Devletleri Tarihi*, 231; İhsan Süreyya Sırma, *Haçlı Seferleri* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2013), 31; Ebru Altan, *Antakya Haçlı Prinkepsliği Tarihi Kuruluş Devri* (İstanbul: Akademi Titiz Yayınları, 2014), 30; İbrahim Ethem Polat, *Haçlılara Kılıç ve Kalem Çekenler* (İstanbul: Vadi Yayınları, 2016), 55.

⁴⁰ Takkûş, *Târîhu'l-hurûbi's-salîbiyye*, 122; Sallâbî, *Devletü's-Selâçike*, 464; Abdülkerim Özeydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1990), 89; Yazıcı, *İlk Türk İslâm Devletleri Tarihi*, 231; Küçükspahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 5.

⁴¹ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeylû Târîhi Dımaşk*, 136; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 9/16.

idi. İbn Ammâr, hâkimiyeti altında bulunan bu kaleye Haçlılar saldırdıklarında onlara karşı büyük bir mücadele içerisine girdi. Fakat haçlı birliklerinin sayısının fazla olması ve yoğun bir şekilde saldırmaları sebebiyle kale düştü. Ardından Haçlılar kalede yaklaşık üç hafta boyunca kaldılar.⁴²

Haçlılar Hısnü'l-Ekrâd'da iken İbn Ammâr, elçilerini çeşitli hediyelerle birlikte Raymond'a göndererek onlara bu yürüyüşlerinde engel olmak istemediklerini, gerekirse antlaşma yapabileceklerini bildirdi. Ancak Haçlılar buna rağmen Trablusşam'a bağlı büyük şehirlerden biri olan ve İbn Ammâr'ın kontrolü altında bulunan Arkâ şehrini ele geçirmek için harekete geçtiler. Arkâ şehri önlerine kadar gelen haçlı birlikleri şehri kuşatma altına aldı.⁴³ Üç ay devam eden kuşatma esnasında Haçlılara Antakya ve Lazkiye'den Bizans ve Venedik gemileriyle yardım geldi. Arkâ kuşatması devam ederken Raymond ordusunun bir kısmını Lazkiye ile Trablusşam arasında bir liman şehri olan ve İbn Ammâr'ın kontrolü altında bulunan Tartûs'u işgal etmeleri için gönderdi.⁴⁴ Bunun üzerine haçlı birlikleri 22 Rebûlevvel 492/16 Şubat 1099 günü bu şehrin önüne gelerek karargâh kurdular. Sayıları az olduğu için kendilerini kalabalık göstermek amacıyla sayılarından çok fazla ateş yaktılar. Haçlıların bu taktiği işe yaradı ve Tartûs valisi bu ateşleri görünce haçlı birliklerinin kalabalık olduğunu zannederek geceleyin şehri terk etti. Ertesi gün Haçlılar kendilerine direnecek kimsenin olmadığını görünce kolaylıkla Tartûs şehrine girerek şehre hâkim oldular.⁴⁵

Haçlılar, Tartûs'u ele geçirmelerine rağmen Arkâ kuşatması hala devam ediyordu. Haçlı liderlerinin önde gelenlerinden Tancred, Raymond'a Arkâ şehrini kuşatmaktan vazgeçmesini teklif etmişti. Ancak Raymond, İbn Ammâr'a karşı küçük düşmemek, ordusunun güçsüz oluşunu hissettirmemek için Tancred'in bu teklifini reddetti.⁴⁶ Bu arada Abbâsî halifesi el-Müstazhir-Billâh'ın gönderdiği bir ordunun Arkâ şehrini Haçlıların elinden kurtarmak için Bağdat'tan yola çıktığı haberi gelmiş,

⁴² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 9/56; Sâlim, *Tarâblusü's-Şâm*, 81; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/208; Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 50.

⁴³ Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987), 2/40; Sâlim, *Tarâblusü's-Şâm*, 81; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/208; Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 50; Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği*, çev. Ergin Ayan (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2016), 297.

⁴⁴ Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, 2/43; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/208.

⁴⁵ Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, 2/43; Sâlim, *Tarâblusü's-Şâm*, 81; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/208; Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 51; Ebru Altan, "Suriye Selçuklu Meliklerinin Haçlılarla İlişkileri", *Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi* 4/12 (2014), 55.

⁴⁶ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/209; Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 51.

haber haçlı birlikleri arasında yayılmıştı. Aslında söylentiden ibaret olan bu haber Raymond'u telaşlandırmış ve bu durum üzerine arkadaşları Godefroi de Boilloun ile Flandre Kontu Robert'i yardım için çağırmişti. Ancak daha fazla dayanma güçleri kalmayan Haçlılar 492/1099 yılında Mayıs ayının ortalarına doğru kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldılar.⁴⁷

Arkâ şehri kuşatmasından herhangi bir sonuç alamayan Haçlılar bu sefer Trablusşam'a doğru hareket ettiler. Onların geldiğini haber alan İbn Ammâr, şehrini muhafaza etmek için onlarla bazı hususlarda antlaşma yoluna gitti. Antlaşma gereğince elinde esir olarak tuttuğu Hristiyanları serbest bırakıp on beş bin Bizans altını ve on beş tane de at verdi. Ayrıca bütün orduya da yük hayvanları ve hayvan yemi gönderdi.⁴⁸

İbn Ammâr, Haçlılarla bu şekilde antlaşma yapıp onlara yardım etmesinden ötürü eleştirilmiş ancak bu antlaşmadan sonra Haçlıların Trablusşam'dan çekilip gitmeleri onun ne kadar ileri görüşlü olduğunu ortaya koymuştur.⁴⁹

3. 2. Raymond'un Trablusşam'a Saldırması

Haçlılar Kudüs'ü ele geçirmelerine rağmen Raymond istediği Kudüs krallığı makamına ulaşamadı. Kendisi de bir bölgenin yöneticisi olmak arzusunda olan Raymond, Trablusşam merkezli Şam sahil yolunu ele geçirmek için harekete geçti.⁵⁰ O, Lazkiye'ye gelerek eşini ve kendisine tâbi olan birlikleri de alarak Tartûs'a doğru yürümeye başladı. Haçlılar daha önce bu şehri ele geçirmişlerdi. Ancak İbn Ammâr, Haçlıların bölgeden çekilmesiyle birlikte bu şehri geri almıştı. Dolayısıyla Raymond, Tartûs'u yeniden ele geçirmek için harekete geçti. Ceneviz filusunun da yardım etmesiyle şehre kolayca hâkim oldu. Şehir halkı Raymond'un birliklerini ve Ceneviz filosunu görünce haçlı ordusuna karşı koyamayacaklarını anlamışlardı. Neticede Raymond liderliğindeki haçlı birlikleri İbn Ammâr'ın hâkimiyeti altında bulunan Tartûs şehrini tekrar ele geçirmiş oldu.⁵¹

⁴⁷ Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, 2/40; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/209; Maalouf, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, 69; Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 51.

⁴⁸ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 1/212; Özaydın, "Ammâroğulları", 3/76; Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 51.

⁴⁹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/47; Özaydın, "Ammâroğulları", 3/76; Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 51.

⁵⁰ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/47.

⁵¹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/47; Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 58.

Raymond, Tartûs şehrini ele geçirince İbn Ammâr endişeye kapıldı. Çünkü Haçlıların bundan sonraki hedefleri, yolları üzerinde bulunan Trablusşam ve buraya bağlı diğer şehirlerdi. Dolayısıyla İbn Ammâr, Cenâhüddeve'nin Hıms'taki emîri Yağız'a ve Dımaşk Melik'i Dukak'a elçiler göndererek yardıma gelmelerini istedi. Onlara, Raymond'un yanında sadece üç yüz kişinin bulunduğunu, dolayısıyla böylesine az sayıdaki haçlı birliklerine karşı hemen harekete geçmenin tam zamanı olduğunu bildirdi.⁵² Onlar da İbn Ammâr'ın bu yardım talebini olumlu karşılayarak harekete geçtiler. Emîr Yağız ordusuyla birlikte Raymond'un üzerine yürürken, Melik Dukak ise iki bin kişilik bir orduyu onun yardımına gönderdi. İbn Ammâr da birliklerini toplayınca Trablusşam önünde Raymond'a karşı savaşmak üzere kalabalık bir Müslüman ordusu meydana geldi.⁵³

Haçlıların başında bulunan Raymond, üç yüz kişilik ordusundan yüz kişilik birliği Dımaşk Emîri Dukak üzerine, yüz kişilik birliği İbn Ammâr'ın üzerine, elli kişilik bir grubu ise Hıms emîri Yağız'ın üzerine gönderdi. Geriye kalan elli kişiyi ise kendisi için muhafız birliği olarak ayırdı.⁵⁴ İlk taarruza geçen kanat Hıms birlikleri oldu. Fakat sayıca az olan Haçlılara karşı ilk taarruzda başarılı olamayınca endişeye ve paniğe kapıldılar. Onların bu şekilde paniğe kapılmaları, Dımaşk ordusunun da paniğe kapılmasına sebep oldu. Haçlılar karşısında paniğe kapılan Hıms ve Dımaşk orduları yenilgiye uğradılar. Yenilgi üzerine bu orduların kaçtığını gören Raymond, ordusuyla topyekûn İbn Ammâr'ın ordusu üzerine yürüdü. Onlar da haçlı ordusunun bu saldırısı karşısında korkup kaçmaya başladılar. Haçlılar, kaçan Müslümanların peşine atlarıyla hücum ederek yedi bin kişiyi öldürdüler.⁵⁵

Müslümanlar, Haçlıların sayıca az olan ordusu karşısında yenik duruma düşmüşlerdi. Haçlı kumandanı Raymond, Müslümanlar karşısında kazandığı bu zafer sayesinde saygınlığını artırmış oldu. Müslümanlar ise Raymond'a karşı taarruz girişiminde bulunma güçlerini kaybettiler. Bu durumdan istifade eden Raymond,

⁵² İbnü'l-Kalânisi, *Zeylû Târîhi Dımaşk*, 140; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 9/55; Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvehhâb b. Muhammed el-Bekrî et-Teymî el-Kureşî en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fi funûni'l-edeb*, tah. Necîb Mustafa Fevvâz (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2004), 28/262; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/47; Küçükspahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 58; Altan, "Suriye Selçuklu Meliklerinin Haçlılarla İlişkileri", 55.

⁵³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 9/55; Maalouf, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, 96; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/47; Sipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 58; Altan, "Suriye Selçuklu Meliklerinin Haçlılarla İlişkileri", 56.

⁵⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 9/55; Maalouf, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, 96; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/47; Küçükspahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 58.

⁵⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 9/55; Maalouf, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, 96; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/47; Küçükspahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 58.

Trablusşam'a girmeyi planladı. Ancak İbn Ammâr, el-Mîna yarımadası üzerinde büyük ve muhkem bir şekilde inşa edilen kale ve surlara sahip olduğundan Raymond'un ordusu bu kale ve surları ele geçirip Trablusşam'a hücum edebilecek güçte değillerdi.⁵⁶ Fakat Raymond Trablusşam'ın önünde karargâh kurarak orayı muhasara etmeye başladı. Kuşatma devam ederken bölgenin yakınlarında yaşayan Hristiyan halk da Haçlıların safına katılarak onlara destek verdiler. Kale surlarının dışındaki Haçlıların sayısı artınca Trablusşam'da yaşayan gayrimüslimler de Haçlılara destek vererek Müslümanlara saldırmaya başladılar. Gayrimüslim halkın bu isyan hareketi bastırıldıktan sonra İbn Ammâr ve ordusu Haçlılara karşı tekrar büyük bir mücadele vermeye başladı. Yapılan savaşın sonucunda Haçlılardan üç yüz kişi öldürüldü. Raymond, İbn Ammâr karşısında bu kez ağır bir yenilgiye uğrayınca antlaşma yapmak suretiyle muhasarayı kaldırmak zorunda kaldı. Antlaşma gereği Trablusşamlılara yüklü miktarda para ve çok sayıda at vererek oradan ayrılan Raymond, sonraki seferlerinin planını ve hazırlığını yapmak üzere Tartûs'a döndü.⁵⁷

495/1101 yılında Trablusşam'ı kuşatmaya çalışan Raymond'un bu girişimleri İbn Ammâr'ın verdiği büyük mücadeleler neticesinde başarısızlıkla sonuçlanmıştı. 497/1103-498/1104 yıllarında Bukayye Vadisi'ni ve Kal'atü'l-Hısn'ı kuşatma girişiminde de başarısız olan Raymond, Tartûs'a dönünce kırk gemiden oluşan Ceneviz donanmasının Lazkiye'ye geldiğini haber aldı.⁵⁸ Askerlerden, tüccarlardan ve Hristiyan hacılardan oluşan bu donanma Lazkiye'ye gelince onlardan Trablusşam'ı kuşatma hususunda kendisine yardım etmelerini istedi. Yardım talebine olumlu cevap vermeleri halinde ise kendilerine yüklü miktarda para vereceğini söyledi.⁵⁹ Raymond'un bu teklifini kabul eden Ceneviz donanması Raymond ile beraber Trablusşam'a hücum ettiler. Ancak birkaç gün süren çatışma sonucunda İbn Ammâr'ın ordusu karşısında Ceneviz donanması da başarı elde edemeyince geri çekilmek zorunda kaldı.⁶⁰

Trablusşam kuşatmasında başarısız olan Ceneviz donanması Cübeyl şehri limanına demir attı. Bu şehir de İbn Ammâr'ın kontrolü altında bulunuyordu. Burayı kuşatma altına alan Haçlıların şiddetli saldırıları sebebiyle Cübeyl halkı şehri barış yoluyla teslim etmek zorunda kaldı. Fakat Haçlılar şehir halkına garanti vermelerine

⁵⁶ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/48.

⁵⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 9/55; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/48.

⁵⁸ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/49.

⁵⁹ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeylû Târîhi Dımaşk*, 143.

⁶⁰ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeylû Târîhi Dımaşk*, 143; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 9/72; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/49.

rağmen halkın mallarını gasp ettiler ve ellerindeki değerli eşyaları türlü türlü işkenceler yaparak aldılar.⁶¹

3. 3. Trablusşam'ın Sürekli Kuşatma Altına Alınması

Raymond, Ceneviz donanmasının kendisine yardım etmesine rağmen Trablusşam'ı zapt etmede başarısız olmuştu. Ancak o, başarısızlıkla sonuçlanan ilk iki muhasaraya rağmen hedefine ulaşmakta kararlıydı. Bu amacına ulaşabilmek için tekrar harekete geçti ve 496/1103 yılının Aralık ayında Trablusşam'ın yakınlarında karargâh kurdu. Şehre beş kilometre uzaklıktaki hâkim bir noktada karargâhını kuran Raymond, burada büyük bir kule inşa etmeye başladı. Daha önce Lazkiye'yi işgal etmeleri hususunda yardımda bulunduğu Bizanslılar da onun bu yardımına karşılık kendisine kule inşaatını tamamlayabilmesi için destekte bulundular. Kıbrıs'ta bulunan Bizanslılar inşaat malzemeleri ve inşaat işçileri göndererek Raymond'un Trablusşam kuşatması için yaptırdığı kulenin hızlıca tamamlanmasını sağladı. 497/1104 yılının ilk aylarında tamamlanan ve kısa bir sürede inşa edilen kule Raymond'un karargâhı haline geldi. Haçlılar buraya "Hacılar Tepesi" adını verdi. Raymond inşa ettirdiği bu kule sayesinde artık Trablusşam'ı kesintisiz bir biçimde kuşatma altına almış oldu.⁶²

3. 4. İbn Ammâr'ın Kuleye Baskın Yapması ve Raymond'un Öldürülmesi

Raymond tarafından inşa ettirilen ve Hacılar Tepesi adı verilen kuleyle birlikte Trablusşam'a kara cihetinden giriş çıkışlar kapanmıştı. Şehir adeta abluka altına alınmıştı. Fakat Raymond, şehri karadan kuşatmasına rağmen deniz kuvvetleri açısından İbn Ammâr kadar şanslı değildi. Çünkü İbn Ammâr büyük serveti sayesinde çok güçlü bir ticaret filosuna sahipti. Aynı zamanda Trablusşam'ın güneyinde bulunan Mısır limanlarını kullanarak şehrin her türlü ihtiyacını temin edebiliyordu.⁶³ Raymond'un komutası altında ise sürekli bir deniz donanması bulunmamaktaydı. Fakat inşa edilen bu kule yine de İbn Ammâr'ın bağımsızlığına gölge düşürüyordu. Dolayısıyla İbn Ammâr, buradan almış olduğu yardımlar sayesinde Raymond'un kulesine baskın düzenledi. Yaptığı bu baskın sonucunda kulenin içindeki Haçlıları kılıçtan geçiren İbn Ammâr, yüklü miktarda silah ve para

⁶¹ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeylû Târîhi Dimaşk*, 143; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 9/72; Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî, *Halîfeler ve Fetihler*, çev. Şaban Öz (Ankara, İlâhiyât Yayınları, 2004), 64; Azîmî, *Târîhu'l-Azîmî*, 41; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/49.

⁶² Maalouf, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, 107; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/49.

⁶³ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/49.

ele geçirdi. Büyük bir ganimet elde eden İbn Ammâr daha sonra kulenin hemen yakınında Raymond'un da içerisinde bulunduğu karargâhı ateşe verdi. Karargâh yandığı sırada Raymond'un üzerine yanan bir çatı parçası düşünce haçlı kumandanı da alev almış, bunun üzerine Raymond'un vücudunda yanıklar meydana gelmiştir. Aldığı yaralar sebebiyle yaklaşık altı ay boyunca iyileşemeyen Raymond, gün geçtikçe kötüleşmiş ve ölüm derecesine gelmiştir. Fakat o ölmeye önce İbn Ammâr ile bir ateşkes antlaşması yapmıştır. Yapılan bu antlaşmaya göre Trablusşam'ın dışında kalan yerler Raymond'a ait olacaktı. Ancak şehrin ihtiyaçlarının karşılandığı tedarik yolları kesilmeyecekti. Ayrıca şehre dışarıdan gelenlere ve şehrin dışına çıkanlara Raymond hiçbir şekilde müdahale etmeyecekti. Antlaşmadan kısa bir süre sonra Raymond, Trablusşam'da haçlı kontluğu kurma arzusunu gerçekleştirilmeden 11 Cemâziyelâhir 498/28 Şubat 1105 tarihinde kendisinin inşa ettirdiği ve Hacılar Tepesi adını verdiği kulede ölmüştür.⁶⁴

İbn Ammâr, Raymond'un kulesine baskın yapma konusunda zamanında ve doğru bir karar almış, aldığı bu kararı ise tereddüt etmeden uygulamıştır. O, bu girişimiyle siyasî ve askerî bir başarı elde etmiş aynı zamanda mücadelecî kişiliğini tekrar ortaya koymuştur. Bu siyasî ve askerî başarısının sonucunda ise bağımsızlığına gölge düşüren ve Trablusşam'da hâkimiyet kurmak isteyen Raymond'un ölümüne sebep olmuş, böylece bir müddet daha Haçlıları bertaraf etmeyi başarmıştır. Dolayısıyla Trablusşam'ı ele geçirmek ve kendisine bir hâkimiyet alanı temin etmek uğruna mücadele eden ve bu amacından vazgeçmeyen Raymond'un hayalleri İbn Ammâr'ın bu girişimi ile suya düşmüştür. Aynı şekilde onun hem Haçlılar hem de Bizanslılar karşısında saygınlığı azalırken İbn Ammâr'ın Müslüman dünyasındaki saygınlığı ise artmıştır.

Raymond'dan sonra Trablusşam Haçlı Kontluğu'nu kurma görevini devralan yeğeni Guillaume Jourdain, sefî Raymond gibi Trablusşam'ı tekrar kuşatma altına almaya başladı. Üstelik bu amacında başarıya ulaşabilmek için Bizanslılarla olan ittifakını güçlendirdi. Kurduğu bu güçlü ittifak sonucunda Bizanslılar ona Kıbrıs üzerinden ihtiyaç duyduğu teçizat ve gıda maddelerini gönderdiler. Ayrıca şehri kuşatması sırasında da askerî anlamda büyük destek verdiler. Bu şekilde Haçlılar, ihtiyaç duydukları tüm maddeleri kolayca elde etme imkânına kavuştular. Bunun bir neticesi olarak bu kez de İbn Ammâr'ın stratejik ve askerî açıdan işi zorlaşmıştı.

⁶⁴ Mateos, *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, 228; Azîmî, *Târîhu'l-Azîmî*, 41; Maalouf, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, 108; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/49.

Çünkü Trablusşam halkı için lazım olan her türlü askerî malzemeler ve gıda maddeleri artık karayoluyla gelemiyordu. Fâtımî limanlarından ve Tancred'in bölgelerinden deniz yoluyla her ne kadar kuşatmayı yarıp şehre gıda maddeleri getirselers de şehrin nüfusu oldukça fazla olduğundan dolayı halkın ihtiyaçları tam olarak karşılanamıyordu. Bu nedenle Trablusşam halkı ciddi bir açlık sıkıntısına düşmüştü. Şehirde gıda fiyatları inanılmaz derecede artış gösterdiği için halk yiyecek ihtiyacını karşılayamaz hale geldi. Öyle ki yarım kilo hurmanın değerinin bir altına yükseldiği kaydedilmiştir. Şehirde durum böyle olunca bazı şehir sakinleri yol bulup başka yerlere göçmeyi tercih ettiler. İbn Ammâr ise surlar içerisinde bulunan ve özel vergilerle ödemiş olduğu yiyecek maddelerini askerlere ve hastalara dağıtarak şehirdeki bu açlık sefaletini bir nebze gidermeye çalışıyordu.⁶⁵

4. İbn Ammâr'ın Komşu Devlet ve Emîrliklerden Yardım İstemesi

4. 1. İbn Ammâr'ın Mardin Artuklu Emîrinden Yardım İstemesi

Haçlılar karşısında zor duruma düşen İbn Ammâr, 498/1104⁶⁶ yılında Mardin Artuklu emîri Sökmen b. Artuk'tan (1102-1104) yardım istemek mecburiyetinde kaldı. Ondan yardım isteğinde bulunduğu sıralarda Atabeg Tuğtegin, Dımaşk'ta ağır bir hastalığa yakalanmıştı. Bu hastalık sebebiyle kendisine bir şey olursa geride kalan yakınlarının, askerlerinin ve yönetimi altındaki halkının tehlikeye düşmesinden endişe ediyordu.⁶⁷ Emîr Sökmen ile Musul emîri Çökürmüş ise Haçlılara karşı mücadele etmek ve Müslümanlara yardım etmek için aralarında anlaşmışlardı.⁶⁸ Onların bu şekilde antlaşma yaptıklarını duyan Atabeg Tuğtegin, Emîr Sökmen'i Dımaşk'a davet etmeyi ve buranın yönetimini ona devretmeyi düşündü. Böylece hem ailesinin hem de tebaasının güvenliğini tehlikeye atmamayı planlamıştı. Atabeg Tuğtegin, Emîr Sökmen'i Dımaşk'a davet ettiğinde İbn Ammâr'ın yardım talep ettiği mektup da kendisine ulaşmıştı. Emîr Sökmen'e ulaşan mektupta, Haçlıların Trablusşam'ı kuşattıkları, halkın ciddi şekilde açlık ve sefalet içerisinde olduğu, bu nedenle kendisinin bu mektuba karşılık vermesi ve yardıma gelmesi istenmekteydi. Yardıma gelmesi halinde İbn Ammâr, ona çok miktarda para

⁶⁵ Sallâbî, *Devletü's-Selâçike*, 492; Maalouf, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, 109; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/51.

⁶⁶ Bazı kaynaklarda İbn Ammâr'ın Emîr Sökmen'den yardım isteme talebinin 496/1102 yılında olduğu kaydedilmiştir. bk. Azîmî, *Târîhu'l-Azîmî*, 27.

⁶⁷ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeylû Târîhi Dımaşk*, 146; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 9/82; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/52.

⁶⁸ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeylû Târîhi Dımaşk*, 146; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 9/72; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/52.

vereceğini de bildirmişti. Mektubu okuyan Emîr Sökmen, İbn Ammâr'a verdiği yardım sözünü yerine getirmek için hızlı bir şekilde hazırlık yaparak yola koyuldu ve yönünü Dımaşk'a çevirdi. Hızlı bir şekilde ilerleyip Fırat Nehri'ni geçerek Karyeteyn adı verilen yere geldi. Emîr Sökmen, İbn Ammâr'a yardım için hızla ilerlerken hasta yatağında yatan Atabeg Tuğtegin onun bu hareketini haber aldı. Kendisine danışmadan ve haber vermeden böyle bir işe girişen Emîr Sökmen'e, Atabeg Tuğtegin'in yanında bulunan adamları sert bir şekilde çıkıştılar. Emîr Sökmen'i Dımaşk'ın yönetimi için çağıran Atabeg Tuğtekin'e ise onu davet etmekte yanlış yaptığını dile getirdiler. Atabeg Tuğtegin ise ona yapmış olduğu bu tekliften ötürü pişman oldu. Emîr Sökmen Dımaşk'a geldiği vakit kendisine nasıl davranacaklarını tartışırken, Karyateyn'den onunla ilgili haber gelmişti. Gelen bu haberde Emîr Sökmen'in Karyateyn'e vardığında orada bir ordugâh kurduğu, fakat daha sonra ağır bir hastalığa tutularak Safer 498/Kasım 1104 tarihinde öldüğü bildiriliyordu. Onun ölüm haberi Atabeg Tuğtekin'i sevindirirken diğer taraftan Trablusşam'ı Haçlılara karşı müdafaa etmek için yardım bekleyen İbn Ammâr'ı üzümüştü. Çünkü İbn Ammâr, onu Haçlılara karşı mücadele etmek için yardıma çağırılmış, fakat yoldayken ölmesi nedeniyle kendisine gelecek olan yardım gerçekleşmemişti.⁶⁹

4. 2. İbn Ammâr'ın Halep Emîrinden Yardım İstemesi

Sökmen'den ümitlenerek beklediği yardımın gelmemesi üzerine İbn Ammâr iyice zor duruma düşünce bu sefer Halep emîri Fahrülmülk Rıdvan'a, kendisine yardım etmesi için haber gönderdi. İbn Ammâr'ın talebine olumlu cevap veren Fahrülmülk Rıdvan büyük bir ordu hazırlamayı ve Trablusşam'a doğru hareket etmeyi planladı. Daha sonra çok sayıda asker toplayan Fahrülmülk Rıdvan, Trablusşam'a hareket edeceği esnada Artâh Kalesi'nde bulunan Ermenilerin, Haçlı birliklerinden şiddetli bir şekilde zulüm ve işkence görmeleri nedeniyle kaleyi kendisine teslim etmek istediklerini haber aldı. Halep'in güvenliği açısından son derece önemli bir yer olan bu kalenin ele geçirilmesinin güzel bir fırsat olduğunu düşünen Fahrülmülk Rıdvan, hızlıca hareket ederek kaleyi Ermenilerden teslim aldı. Diğer taraftan bu kalenin Müslümanların eline geçtiğini haber alan Antakya Haçlı Prinkepsi Tancred, kaleyi geri almak için çok sayıda asker toplayarak harekete geçti. Bunun üzerine Fahrülmülk Rıdvan, İbn Ammâr'a yardım için hazırladığı ordusuyla Tancred'e karşı

⁶⁹ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeylû Târîhi Dımaşk*, 146; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 9/82-84; Maalouf, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, 109; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/52; Özyayın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi*, 94.

koyamak mecburiyetinde kaldı. Kaleyi kuşatan Haçlılarla Fahrülmülk Rıdvan'ın ordusu arasında şiddetli bir savaş meydana gelince Haçlılar karşısında Müslümanlar mağlup oldu. Fahrülmülk Rıdvan'ın bu şekilde Haçlılarla savaşa tutuşması nedeniyle İbn Ammâr, ümitle beklediği ikinci bir yardımdan da sonuç alamamış ve hayal kırıklığına uğramıştır.⁷⁰

4. 3. İbn Ammâr'ın Yardım Talep Etmek İçin Bağdat'a Gitmesi

İbn Ammâr, yönetimi altındaki bölgeleri işgal etmeye çalışan Haçlılara karşı koyabilmek için mahalli emîrlikleri haberdar ederek onlardan sürekli yardım çağrısında bulunuyor ayrıca Selçuklu Sultan'ı Muhammed Tapar'a da üst üste mektuplar gönderiyordu.⁷¹ Diğer taraftan Haçlılar Trablusşam'ı ve etrafındaki yerlerin tamamını ele geçirmekte kararlıydılar. Haçlı kuşatmalarının uzun sürmesi ve Trablusşam'a gizli yollardan gelebilecek yardımların artık gelememesi sebebiyle İbn Ammâr'ın Haçlılara karşı dayanma gücü gittikçe zayıflıyordu. Fakat İbn Ammâr siyasî dehası ve sahip olduğu zenginliği sayesinde tüm kötü şartlara rağmen yaklaşık dört yıl daha Haçlıların Trablusşam'ı ele geçirmelerine mani olmayı başardı.⁷²

Trablusşam'ın yoğun kuşatma altında olduğu bu dönemler içerisinde, daha önce araları bir sebepten dolayı bozulmuş olan Atabeg Tuğtekin ile İbn Ammâr arasındaki ilişkiler düzelmmişti. Atabeg Tuğtekin, 498/1105 yılında Haçlılardan Rafeniyye'yi geri aldığı anda onları başka yerlere yönlendirme taktiğini kullanmıştı. Aynı taktiği bu kez Trablusşam'ı kuşatan Haçlı birliklerine uygulayan Atabeg Tuğtekin, onların ilgisini başka yerlere çekebilmeyi yine başarmıştı. Dolayısıyla bu durum İbn Ammâr'ın işine yaramış biraz da olsa onu rahatlatmıştı.⁷³ Ancak Haçlıların Trablusşam'ı kuşatmalarının tekrar şiddetlenmeye başlaması ve İbn Ammâr'ın haber gönderdiği yerlerden yardım alamaması nedeniyle bizzat kendisi Bağdat'ta bulunan Sultan Muhammed Tapar'a ve Abbâsî halifesi el-Müstazhîr-Billâh'a gitmeye karar verdi.⁷⁴

⁷⁰ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeylû Târîhi Dimaşk*, 148; Altan, "Suriye Selçuklu Meliklerinin Haçlılarla İlişkileri", 57.

⁷¹ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeylû Târîhi Dimaşk*, 151; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 9/120.

⁷² İbnü'l-Kalânîsî, *Zeylû Târîhi Dimaşk*, 160; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 9/120; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/51; Küçükspahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 77.

⁷³ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeylû Târîhi Dimaşk*, 160; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 9/120; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/51; Küçükspahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 77.

⁷⁴ Maalouf, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, 110; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2009), 231.

İbn Ammâr, Bağdat'a gitmeden önce Dımaşk emîrlerinden Abâk b. Abdürrezzâk'ı Trablusşam'ın durumunu görüşmek ve Haçlıların kuşatmalarıyla ilgili istişarelerde bulunmak için yanına çağırılmıştı. Atabeg Tuğtegin ile İbn Ammâr arasındaki ilişkilerin düzeldiğini haber alan Emîr Abdürrezzâk, İbn Ammâr'ın bu çağrısına olumlu cevap verip daha sonra Atabeg Tuğtegin'den de izin alarak Trablusşam'a gitmek için yola koyuldu. Fakat o, Trablusşam'a varmadan önce İbn Ammâr oradan ayrılmış ve Bağdat'a gitmek için yola çıkmıştı.⁷⁵ 500/1107-501/1108 yıllarında Kıbrıs'tan, Antakya'dan ve Venedik Adalarından Trablusşam'a bol miktarda gıda ve ihtiyaç maddeleri olarak yardımlar gelmişti. Bu yardımlar sayesinde onların Haçlılara karşı mücadele azimleri daha da artmış ve boyun eğmek yerine onlara karşı koymayı sürdürmek istemişlerdi. Fakat Haçlıların kuşatması şiddetlenince Trablusşam halkının erzağı azalmış ve ciddi bir şekilde yiyecek sıkıntısı içine düşmüşlerdir. Düşmanları karşısında herhangi bir yerden askerî destek de alamayan İbn Ammâr'ın ve yönetimi altındaki halkın haçlı muhasarası karşısında dayanma gücü azalmış bu nedenle başkalarından yardım istemekten başka bir alternatif kalmamıştı. Dolayısıyla İbn Ammâr, bizzat kendisinin Bağdat'a gidip bir an önce Muhammed Tapar'dan yardım istemenin hem kendisi için hem de o bölgede yaşayan bütün Müslümanlar için faydalı olacağını düşünerek vakit kaybetmeden Trablusşam'dan ayrıldı.⁷⁶

İbn Ammâr, Bağdat'a yardım istemeye giderken amcasının oğlu Zü'l-Menâkıb b. Ammâr'ı, Trablusşam'ı idare etmesi için vekâleten görevlendirmişti. Ayrıca şehri karadan ve denizden gelebilecek saldırılara karşı koruması için yanına çok sayıda asker bırakmış, bu askerlerin ise altı aylık maaşlarını peşin vermişti. Şehrin idaresini düzenleyip güvenliğini sağlayan İbn Ammâr, daha sonra piyadelerden ve atlılardan oluşan beş yüz kadar askerle birlikte Trablusşam'dan ayrıldı. Kendisiyle görüşmesi için yanına çağırıldığı Emîr Abdürrezzâk ise onun Trablusşam'dan ayrıldığı haberini alınca arkasından hareket ederek gidip ona yetişti. Emîr Abdürrezzâk kendisinin rehberliğinde önce Dımaşk'a oradan da Bağdat'a gitmeyi İbn Ammâr'a teklif etti. Dımaşk emîri Atabeg Tuğtekin ile araları düzeldiği için bu teklifi kabul eden İbn Ammâr, hassa birliğiyle Dımaşk'a doğru hareket etti. Dımaşk yakınlarına gelince Atabeg Tuğtekin ile Dımaşk askerleri tarafından büyük bir törenle karşılandıktan sonra şehir dışında konakladı. Atabeg Tuğtegin ise onun şehre girmesini ve orada

⁷⁵ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeylû Târîhi Dımaşk*, 151; Küçükspahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 67; Özeydin, "Ammâroğulları", 3/76.

⁷⁶ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeylû Târîhi Dımaşk*, 151; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 9/120; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/51; Küçükspahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 67.

ağır lanmasını istedi. İbn Ammâr bu tekliften hoşnut oldu fakat şehre girmek istemedi. Daha sonra Atabeg Tuğtegin özel bir sofraya hazırlatıp onu şehre davet etti. Yemek davetine icabet eden İbn Ammâr'ı en güzel şekilde ağırlayan Atabeg Tuğtegin daha sonra kendi hamamını onun istifadesine sundu.⁷⁷

İbn Ammâr, Dimaşk yakınlarında konakladığı sıralarda yerine vekâleten bıraktığı amcasının oğlu Zü'l-Menâkîb'in isyan ederek Fâtımîlere bağlılığını ilan ettiği haberini aldı. Haçlı saldırıları karşısında gittikçe dayanma gücü azalan Trablusşam halkı, kendilerine yardım edebilecek tek devletin Fâtımîler olduğunu ileri sürerek, Mısır'daki Fâtımî veziri el-Efdal'den, şehri teslim alabilecek bir vali göndermesini istemişlerdi. Vezir el-Efdal ise Trablusşam'ın yönetimini ele geçirmesi için Şerefüddeve'yi görevlendirmiştir. Şerefüddeve, 501/1108 yılının yaz aylarında Trablusşam halkının yiyecek ihtiyacını karşılamak için gemiler dolusu buğdayla birlikte Trablusşam'a ulaşmıştır. Trablusşam'a ulaştığında şehri ele geçirme hususunda herhangi bir zorlukla karşılaşmayan Şereffüddeve Trablusşam'a kolayca hâkim olmuştur. Şehirde olan bitenleri haber alan İbn Ammâr ise oradaki adamlarına mektup göndererek Zü'l-Menâkîb'i tutuklamalarını ve el-Havâbî Kalesi'ne kapatmalarını istemiştir.⁷⁸ Şerefüddeve ise şehrin yönetimini ele alınca İbn Ammâr'ın ailesini ve yakın adamlarından birçok kişiyi şehirden uzaklaştırdı. Bununla da yetinmeyip İbn Ammâr'a ait mal ve eşya ne varsa hepsini deniz yoluyla Mısır'a gönderdi.⁷⁹

Dimaşk'ta büyük bir ilgi ve hürmetle karşılanan İbn Ammâr'a orada bulunan emîrlere ve komutanlara at, katır, deve ve imkânları dâhilinde neleri varsa verdiler. Orada daha fazla vakit kaybetmek istemeyen İbn Ammâr, Dimaşk'tan ayrılarak Bağdat'a gitmek için tekrar yola koyuldu. Bu arada Atabeg Tuğtegin, Sultan Muhammed Tapar'ın sarayında kendisini kıskanan rakiplerinin olduğunu, çeşitli hile ve oyunlarla onun gözünden düşürülmek istendiğini haber almıştı, bu nedenle Muhammed Tapar'a olan bağlılığını tazelemek için oğlu Tâcûlmülk Börî'ye çeşitli

⁷⁷ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeylû Târîhi Dimaşk*, 160-161; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 9/120; İsfahânî, *Harîdetü'l-kasr ve cerîdetü'l-asr*, 2/7; Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi*, 95; Maalouf, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, 110; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/51; Küçükspahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 67.

⁷⁸ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeylû Târîhi Dimaşk*, 161; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 9/120; İsfahânî, *Harîdetü'l-kasr ve cerîdetü'l-asr*, 2/7; Maalouf, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, 110; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/51.

⁷⁹ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeylû Târîhi Dimaşk*, 161; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 9/120; Maalouf, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, 110.

hediyeler ve atlar vererek onu İbn Ammâr'la birlikte Bağdat'a gönderdi.⁸⁰ Trablusşam'dan ayrılırken İbn Ammâr da Muhammed Tapar'a takdim etmek için iyi cins atlar, çoğu hükümdarda bulunmayan kıymetli hediyeler ve takılar almıştı.⁸¹ İbn Ammâr, Bağdat'a yaklaştığında kendisine gösterilen hürmet ve saygı artmıştı. Muhammed Tapar bütün emîrlere onu karşılamalarını ve ona en güzel şekilde ikramda bulunmalarını emretti. Ayrıca kendisine özel saltanat kayığını göndererek İbn Ammâr'ın Fırat Nehri'ni geçmesi için kolaylık sağladı. Devlet erkânı, Muhammed Tapar'ın göndermiş olduğu özel saltanat kayığıyla Bağdat tarafına geçen İbn Ammâr'ı, büyük bir ihtişamla ve sadece bağımsız hükümdarları karşılarken yapılan merasimlerle karşıladılar. İbn Ammâr, Muhammed Tapar'ın huzuruna vardığında onun karşısında bir yere oturdu. Muhammed Tapar ise ona olan saygı ve hürmetinden dolayı ona kendi yerine oturmasını teklif etti. Daha sonra İbn Ammâr, yanında getirdiği kıymetli hediyeleri Muhammed Tapar'a sundu. Bundan dolayı memnuniyetini dile getiren Muhammed Tapar ona ne durumda olduğunu, Haçlılara karşı mücadele verirken ne gibi sıkıntılarla karşılaştığını sordu. İbn Ammâr da Haçlıların kendilerini uzun zamandır kuşattıklarını, yardım çağrısında bulunduğu yerlerden yardım gelememesi sebebiyle ciddi şekilde yiyecek sıkıntısı çektiklerini, yönetimi altındaki halkın sabrının tükenme noktasına geldiğini anlattı. Durumunu izah etmesinin ardından Muhammed Tapar'dan Haçlıları bertaraf edebilmek için acilen yardım çağrısında bulundu. Üstelik kendisine yardım edilmesi halinde istediği her şeyi yapabileceğini söyledi. Muhammed Tapar ise Haçlılar karşısında verdiği mücadeleden dolayı ona övgülerde bulunarak yardım edeceğine dair söz vermiştir.⁸²

Muhammed Tapar'dan yardım sözü alan İbn Ammâr, bu sefer Abbâsî halifesi el-Müstazhîr-Billâh'ın yanına gitti. Halife, Muhammed Tapar'ın yaptığı gibi onu en güzel şekilde karşıladı. Hatta makam ve mevki açısından önemli devlet adamlarını onu karşılaması için gönderdi. İbn Ammâr, yanında bulundurduğu değerli eşyaları el-Müstazhîr-Billâh'a takdim ederek Muhammed Tapar'a anlattıklarının aynısını ona da anlattı. İbn Ammâr'ı, Haçlılar karşısında verdiği büyük mücadelesinden

⁸⁰ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeylû Târîhi Dımaşk*, 161; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 9/120; Maalouf, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, 111; Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 67.

⁸¹ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeylû Târîhi Dımaşk*, 161; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 9/120; Maalouf, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, 111; Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 67.

⁸² İbnü'l-Kalânîsî, *Zeylû Târîhi Dımaşk*, 162; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 9/121; Maalouf, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, 110; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/52; Küçüksipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 68.

dolayı takdir edip ona övgüde bulunan el-Müstazhîr-Billâh, her türlü yardımı yapacağına sözünü verdi ve uzun bir müddet onu kendi sarayında ağırladı.⁸³

Bağdat'ta yaklaşık altı ay boyunca hem el-Müstazhîr-Billâh'ın hem de Muhammed Tapar'ın misafiri olarak kalan İbn Ammâr, uzun bir süre kalmış olmasına rağmen herhangi bir netice alamadığını gördü. Bağdat'ta hiç beklemediği hürmeti ve saygıyı görmüş, kendisine en güzel şekilde ikramlarda bulunulmuştu. Ancak o, bütün bu ilgi ve alakaya rağmen kendisine verilen sözlerin yerine getirilmediğini görünce Trablusşam'a dönüp şehri Fâtımîlerin elinden tekrar geri almayı ve Haçlıları da oradan tamamen uzaklaştırmayı istemiştir. Bu nedenle Bağdat'tan ayrılmak isteyince Muhammed Tapar'ın bizzat kendisi ona çeşitli hediyeler vermekle beraber Emîr Hüseyin b. Atabeg'i de Haçlılara karşı kendisine yardım etmesi için göndermiştir. Ancak Trablusşam'a gitmeden önce onun Musul'a gitmesini ve orayı elinde bulunduran Emîr Çavlı Sakavı'dan şehri teslim almasını istemişti.⁸⁴ Muhammed Tapar'ın bu isteğini yerine getirmek üzere harekete geçen Emîr Hüseyin, Musul'a varınca orada Emîr Çavlı Sakavı ile uzun müddet mücadeleye girişti. Dolayısıyla Emîr Hüseyin ve askerlerinin Trablusşam'a yapacağı yardım gecikti. İbn Ammâr, Emîr Hüseyin'in kendisine yapacağı yardımdan herhangi bir fayda olmayacağını anlayınca Fâtımîlerin elinde bulunan Trablusşam'a gitmek yerine önce Dımaşk'a, Atabeg Tuğtegin'in yanına daha sonra ise hâkimiyeti altındaki Cebele şehrine gitti.⁸⁵ İbn Ammâr Cebele şehrindeyken Haçlılar Fâtımîlerin elinde bulunan Trablusşam'ı 11 Zilhicce 502/12 Temmuz 1109 tarihinde işgal ettiler.⁸⁶ Akabinde Cebele şehrine saldırıp İbn Ammâr'dan şehri kendilerine teslim etmesini istediler. Haçlılara karşı daha fazla savunma gücü kalmayan İbn Ammâr şehri onlara teslim edip Dımaşk'a Atabeg Tuğtegin'in yanına dönmek zorunda kaldı.⁸⁷

Dımaşk Emîri Atabeg Tuğtegin'in yanında 510/1116 yılına kadar kalıp oradan Bağdat'a giden İbn Ammâr'ın bundan sonraki hayatı hakkında çok fazla detaylı bilgi bulunmamaktadır. Bağdat'ta halife ve sultan ile görüştüğten sonra onun Musul'a

⁸³ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeylû Târîhi Dımaşk*, 161; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 9/121; Maalouf, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, 112; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/52; Küçükspahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, 68.

⁸⁴ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeylû Târîhi Dımaşk*, 161; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 9/121; Maalouf, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, 112; Ali Öngül, *Büyük Selçuklular* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2016), 285.

⁸⁵ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeylû Târîhi Dımaşk*, 161; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 9/121; Maalouf, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, 112.

⁸⁶ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeylû Târîhi Dımaşk*, 163; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 9/136; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 2/56.

⁸⁷ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeylû Târîhi Dımaşk*, 164-165.

gittiği ve orada 512/1118 yılında Irak Selçuklularından Sultan Mesud'a vezir olduğu anlaşılmaktadır.

İbnü'l-Kalânîsî, İbn Ammâr hakkında 503/1110 yılına kadar bilgi verirken, İbnü'l-Esîr, onun halife Müsterşid Billâh'ın hizmetine girdiği 513/1119 yılına kadar olan bilgileri nakletmiş ve vefatına dair herhangi bir bilgi vermemiştir.⁸⁸ Makrîzî, *İtti'âzü'l-Hunefâ* adlı eserinde, İbn Ammâr'ın halife Müsterşid Billâh'ın hizmetinde yaklaşık bir yıl kaldıktan sonra 514/1120 yılında, Seyyîd Abdülaziz Sâlim ise 516/1122 yılında vefat ettiğini nakletmiştir.⁸⁹

SONUÇ

Fahrülmülk lakaplı İbn Ammâr, Trablusşam'da yetişmiş, kadılık görevlerinde bulunmuş, amcası Emînüddeve Ebû Tâlib ve kardeşi Celâlülmülk'ten sonra yönetime geçerek Ammâroğullarının son emîri olarak uzun bir süre Trablusşam ve etrafında hüküm sürmüştür.

İbn Ammâr, Ammâroğullarının başına geçtiğinde küçük bir orduya sahip olmasına rağmen izlemiş olduğu siyaset sayesinde yaklaşık on yıl gibi kısa sayılabilecek bir sürede Akdeniz bölgesinde ve bütün Şam sahil yolu üzerinde hâkimiyet kurmayı başarmış ve bir müddet daha Ammâroğulları Emîrliği'ni ayakta tutabilmiştir. Ancak emîrliğin başına geçtiği dönemde Haçlı Seferlerinin başlamış olması ve kontrolü altındaki bölgelerin Haçlılar tarafından sürekli işgal edilmeye çalışılması İbn Ammâr'ın amcası ve kardeşi gibi rahat bir yönetim sergileyebilmesine mani olmuştur.

Haçlılar, kontrolü altındaki topraklara yaklaştıklarında İbn Ammâr kimi zaman onlara dostça yaklaşarak onları bertaraf etmeye çalışmış, kimi zaman ise halkı ile beraber bizzat mücadele ederek bir müddet de olsa onları topraklarından uzaklaştırmıştır. Fakat ordusunun küçük olmasından dolayı Haçlılara karşı yeterli derecede donanıma sahip olmadığı için etrafındaki bütün Selçuklu emîrlerinden yardım istemiş, onlardan gereken yardımı alamayınca Sultan Muhammed Tapar'a ve Abbâsî halifesi Müstazhir-Billâh'a mektuplar göndererek yardım çağrılarında bulunmuştur. Gönderdiği mektuplardan da bir sonuç alamayınca bizzat sultanın ve halifenin yanına giderek Haçlılara karşı mücadele için yardım istemiştir. Ancak Selçuklu emîrlerinin birbirleriyle olan iç çekişmeleri, merkezî otoritenin zayıf olması

⁸⁸ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeylû Târîhi Dımaşk*, 157-158; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 9/194.

⁸⁹ Makrîzî, *İtti'âzü'l-Hunefâ*, 3/78; Sâlim, *Tarâblusûş-Şâm*, 76.

ve İslâm dünyasının bölünmüş halde olması gibi nedenlerden dolayı umduğu bütün yardımlardan mahrum kalmış ve Haçlılara karşı mücadelesinde yalnız bırakılmıştır. Dolayısıyla İbn Ammâr, Haçlılar karşısında daha fazla direnememiş ve bağımsızlığını kaybetmiştir. Ancak on yıllık süre zarfındaki mücadelesiyle Haçlıların önünde büyük bir engel teşkil etmiş ve onların Trablus Haçlı Kontluğu'nu kurma hayallerini on yıl da olsa geciktirmiştir.

KAYNAKÇA

Abû'l-Farac, Gregory. *Abû'l-Farac Tarihi*, çev. Ömer Rıza Doğrul. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987.

Altan, Ebru. *Antakya Haçlı Prinkepsliği Tarihi Kuruluş Devri*. İstanbul: Akademi Titez Yayınları, 2014.

Altan, Ebru. "Suriye Selçuklu Meliklerinin Haçlılarla İlişkileri", *Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi* 4/12 (2014), 51-62.

Azîmî, Ebû Abdullah Muhammed b. Alî b. Muhammed b. Ahmed b. Nizâr. *Târîhu'l-Azîmî*, çev. Ali Sevim. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006.

Demirkent, Işın. *Haçlı Seferleri*. İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1997.

Deniz, Arda & Kamacı, Koray. *Orta Doğu ve Avrupa'nın Sendromu Haçlı Seferleri*. İstanbul: Kültür Sanat Yayıncılık, 2013.

Dündar, Abdülhamit. "Selçuklular ve Trablus'taki Benî Ammâr ile İlişkileri". *Oğuz Türkmen Araştırmaları Dergisi* 2/1(2018), 200-212.

Erer, Râşid. *Türklere Karşı Haçlı Seferleri*. İstanbul: Bilgi Yayınları, 1993.

İbn Havkal, Ebû'l-Kâsım en-Nasîbî. *Kitâbu sûreti'l-arz*. Beyrût: Dâru Mektebeti'l-İlâhiyyât, 1996.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî. *Halifeler ve Fetihler*, çev. Şaban Öz. Ankara: İlâhiyyât Yayınları, 2004.

İbn Hurdâzbih, Ebû'l-Kâsım Ubeydullâh b. Abdillâh. *Kitâbü'l-mesâlik ve'l-memâlik*. Beyrût: Dârü'l-Mesâdir, 2007.

İbn Münkız, Üsâme el-Kinânî eş-Şeyzerî. *Kitâbü'l-i'tibâr*. tah. Abdülkerîm el-Eşkar. Beyrût: el-Mektebetü'l-İslâmî, 2003.

İbnü'l-Adîm, Ebû'l-Kâsım Kemâlüddîn Ömer b. Ahmed b. Hibetillâh. *Buğyetü't-taleb fi Târîhi Haleb*. tah. Süheyl Zekkâr. Beyrût: Dârü'l-Fikir, 2010.

İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasen İzzedîn Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *el-Kâmil fi't-târîh*. 12 cilt. tah. Muhammed Yûsuf ed-Dakkâk. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.

İbnü'l-Kalânîsî, Ebû Ya'lâ Hamza b. Esed b. Alî b. Muhammed ed-Dımaşkı et-Temîmî. *Zeylû Târîhi Dımaşk*. tah. Süheyl Zekkâr. Beyrût: Dâru Hasân, 1983.

İsfahânî, Ebû Abdillâh İmâdüddîn Muhammed b. Safiyyiddîn Muhammed. *Harîdetü'l-kasr ve cerîdetü'l-asr*. 10 cilt. tah. Muhammed Emîn. Dimaşk: el-Matbaatü'l-Hâşimiyye, 1964.

Karakuş, Nadir. "Trablus'ta Bir Emirlik: Benû Ammâr", *İstem Dergisi* 16/31 (2018), 69-85.

Küçüksipahioğlu, Birsnel. *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2007.

Maalouf, Amin. *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay. İstanbul: Telos Yayınları, 1998.

Makrîzî, Ebû Muhammed Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdülkâdir b. Muhammed. *İtti'âzü'l-hunefâ bi ahbâri'l-e'immeti'l-Fâtımiyyîn el-hulefâ*. 3 cilt. tah. Muhammed Hilmî Muhammed Ahmed. Kâhire: İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, 1996.

Mateos, Urfalı. *Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, çev. Hrant D. Andreasyan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.

Memduh, Hüseyin. *el-Hurûbu's-salîbiyye fi şimâli Afrika ve eseruha'l-hadâra*. Ummân: Dâru İmâr, 1998.

Nüveyrî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvehhâb b. Muhammed el-Bekrî. *Nihâyetü'l-ereb fi funûni'l-edeb*. 31 cilt. tah. Necîb Mustafa Fevvâz. Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004.

Öngül, Ali. *Büyük Selçuklular*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2016.

Özaydın, Abdülkerim. *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1990.

Özaydın, Abdülkerim. "Ammâroğulları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/76-77. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.

Özaydın, Abdülkerim. "İbn Ammâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/311-312. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999.

Öztuna, Yılmaz. *İslâm Devletleri- Devletler ve Hanedanlar*. 5 cilt. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.

Polat, İbrahim Ethem. *Haçlılara Kılıç ve Kalem Çekenler*. İstanbul: Vadi Yayınları, 2016.

Runciman, Steven. *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. Fikret Işıltan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2008.

Sâlim, Seyyîd Abdülaziz. *Tarâblusü'ş-Şâm fi't-târîhi'l-İslâmî*. İskenderiye: Müessesetü Şebâbi'l-Câmiati, 1966.

Sallâbî, Muhammed Alî. *Devletü's-Selâçike*. Kâhire: Müessesetü İkrâ, 2006.

Sevim, Ali & Merçil, Erdoğan. *Selçuklu Devletleri Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

Sırma, İhsan Süreyya. *Haçlı Seferleri*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2013.

Sobernheim, M. "İbn Ammâr". *Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi*. 5/697-698. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1967.

Şerîf, Hikmet Bek. *Târîhu Tarâblusi'ş-Şâm min akdemi ezmânihâ ilâ hâzihî'l-eyyâm*. tah. Mûsâ Heddâd Yeken & Mârun Îsâ el-Havrî. Lübnân: Dâru'l-Îman, 1987.

Takkûş, Muhammed Süheyl. *Târîhu'l-hurûbi's-salîbiyye*. Beyrût: Dâru'n-Nifâs, 2011.

Tomar, Cengiz. "Trablusşam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/292-294. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.

Turan, Osman. *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2009.

Tyrensis, Willermus. *Willermus Tyrensis'im Haçlı Kroniği, çev. Ergin Ayan*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2016.

Yâkût el-Hamevî, Şihâbüddîn Ebû Abdillâh Yâkût b. Abdillâh. *Mu'cemü'l-büldân*. 7 cilt. Beyrût: Dâru Sâdr, 1993.

Yazıcı, Nesimi. *İlk Türk İslâm Devletleri Tarihi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.

Zambaur, Edward Von. *Mu'cemü'l-ensâb ve'l-üsrâti'l-hâkimeti fi't-târîhi'l-İslâmî*. tah. Zekî Muhammed Hasan Bek. Beyrût: Dâru'r-Râidü'l-Arabî, 1980.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. tah. Beşşâr Avvâd vd. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1981.